

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 29, İstanbul 2022, 975-996

MEVLİD'İN KAYNAKÇASINDA YENİ BİR ESERİN İMKÂNI:

'ARFÜ'T-TA 'RİF Bİ'L-MEVLİDİ'Ş-ŞERİF Lİ'BNİ'L-CEZERİ

Kenan Mermer

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (kmermer@sakarya.edu.tr),
ORCID: 0000-0001-8085-5970/ Associate Prof. Dr., Sakarya University Faculty of Theology Turkish Islamic
Literature Department

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 04.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Mermer, Kenan (2022), "Mevlid'in Kaynakçasında Yeni Bir Eserin İmkânı: 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif li'bnî'l-Cezeri", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 975-996.

Mermer, Kenan (2022), "The Possibility of a New Work in the Bibliography of Mawlid: 'Arf al-Ta'rif bi al-Mawlid al-Sharif li Ibn al-Jazarî", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 975-996.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Mevlid'in Kaynakçasında Yeni Bir Eserin İmkânı: 'Arfû't-Ta'rif bi'l-Mevlidi'sh-Şerîf li'bnî'l-Cezerî

Özet

Telif olunan bütün eserlerin kendilerine has bir kaynakçası, yazılmalarına imkân tanıyan entelektüel bir muhiti vardır. Yazıldığı devirden başlamak kaydıyla günümüze kadar etkilerini sürdüren Vesiletü'n-Necât da bu tespitten azade değildir. Süleyman Çelebi'den takriben iki sene önce Bursa'da Ahmedî tarafından kaleme alınan Mevlid, Kadı Darîr'in üç ciltten oluşan ve farklı siyer eserlerinden derleyerek telif ettiği Sîretü'n-Nebî'si ve Âşık Paşa'nın meşhur mesnevisi Garîb-nâme, evvelemirde Vesiletü'n-Necât'ın öncülü ve kaynakçasını oluşturan eserler olarak düşünülebilir. Özellikle ibtida beyitleri ve vilâdet bahsi/bahri merkeze alındığında, eserler arasındaki benzeşim oranının daha yüksek olduğu görülmüş, dolayısıyla ilgili eserlerin Vesiletü'n-Necât'ın ibtidasına en azından hız verdikleri anlaşılmıştır. Bu bilgilere ek olarak bazı kaynaklarda büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme alınan 'Arfû't-Ta'rif bi'l-Mevlidi'sh-Şerîf'in de Vesiletü'n-Necât'ın kaynakçasına dâhil edildiği görülmüştür. İbnü'l-Cezerî'nin araştırmamıza konu olan eseri, bazı kaynaklarda Mevlidü'n-Nebî, Vilâdetu Nebî, el-Mevlidü'l-Kebîr gibi farklı isimler altında değerlendirilmiştir. Buradan hareketle biz de çalışmamızda hem Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât'ı ile İbnü'l-Cezerî'nin 'Arfû't-Ta'rif bi'l-Mevlidi'sh-Şerîf eserlerinin muhteva karşılaştırmasına hem de farklı isimlerle zikredilen 'Arfû't-Ta'rif'in müellif hattından istinsah edilen bir nüshasına dayanarak öncül-ardıl ilişkisine odaklanmaya çalıştık. Bu bağlamda on beş fasıldan oluşan 'Arfû't-Ta'rif'in kendi kaynakçası gözden geçirilmiş, tabakat, tezkire kitapları esas alınarak müellifin farklı isimlerle zikredilen eserinin konumu tartışılmış ve nihayet Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ile aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar mümkün mertebe ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlid, Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât, İbnü'l-Cezerî, Arfû't-Ta'rif bi'l-Mevlidi'sh-Şerîf.

The Possibility of a New Work in the Bibliography of Mawlid: 'Arf al-Ta'rif bi al-Mawlid al-Sharîf li Ibn al-Jazarî

Abstract

All composed works have their own bibliography and an intellectual environment within which they have been written. Wasîla al-Najât, which has had a continuous influence on subsequent works since its composition to the present day, is not an exception. Mawlid, written by Ahmedî in Bursa approximately two years before Süleyman Çelebi, Sîra al-Nabî, composed of three volumes by Qadi Darîr from different sirah works, and Âşık Pasha's famous masnawi Garîb-nâme, can be considered as the works that constitute the predecessor and bibliography of Wasîla al-Najât. When the chapter introduction couplets and on the birth of the prophet is taken into consideration, higher similarity rate among these works can be realized. It can be said that these works contributed the quick composition of Wasîla al-Najât. In addition to these informations, it has been seen in some sources that 'Arf al-Ta'rif bi al-Mawlid al-Sharîf, which was written by the great recitation scholar Ibn al-Jazarî, was also included in the bibliography of Wasîla al-Najât. İbn al-Jazarî's work, which is the subject of this research, has been evaluated in some sources under different names such as Mawlid al-Nabî, Wilâdat al-Nabî, al-Mawlid al-Kabîr. From this point of view, in this study, I will both compare the content of Süleyman Çelebi's Wasîla al-Najât and İbn al-Jazarî's 'Arf al-Ta'rif bi al-Mawlid al-Sharîf and try to focus on the predecessor-successor relationship based on a copy of Ta'rif from the author's manuscript. In this context, the bibliography of 'Arf al-Ta'rif has been reviewed, based on books of biographies and memories the position of the author's work has been discussed, and finally, the similarities and differences between Süleyman Çelebi's Mawlid and Ibn Jazarî's Ta'rif are revealed as much as possible.

Keywords: Mawlid, Süleyman Çelebi, Wasîla al-Najât, Ibn al-Jazarî, Arf al-Ta'rif bi al-Mawlid al-Sharîf.

Giriş

Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) tarafından kaleme alınan *Vesîletü'n-Necât*, daha önce birçok araştırmacının tespit ettiği Moğol işgali ve şehzadeler arası çekişmeler gibi siyasal ve sosyal sorunların görüldüğü bir zaman diliminde, üzere *Fetret Devri* tabir edilen bir zaman diliminde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla *Mevlid*, bir “fetret metni” olarak tanımlanabilir. Bu ölümsüz mesnevinin ismi, yakın zamanlarda Michigan Üniversitesi özel koleksiyonunda tespit edilen ve en eski nüsha olarak kayıtlara geçen yazmasında ismi şu şekilde geçmektedir: *Kitābu Vesîleti'n-Necât fi Mevlidi Eşrefi'l-Mevcûdât*. Ayrıca bu nüshada Süleyman Çelebi'nin daha önce gün yüzüne çıkarılmamış şiirlerinin de olması, onun mevlid müellifliği dışındaki sanatsal duruşunu ispat açısından da kıymetlidir (Köksal ve Kütük 2022: 394, 408). Süleyman Çelebi; Murad Hüdavendigâr (hs. 1359-1389), Yıldırım Bayezid (hs. 1389-1402) ve onun oğlu Çelebi Mehmed'in (hs. 1413-1421) dönemlerini idrak etmiş bir şairdir. Dönemin en mühim siyasi başarısı, Niğbolu'da Haçlıların mağlup edilmesidir. Hemen ifade edelim ki, bu savaşta İbnü'l-Cezerî aynı ilk İstanbul kuşatması ve daha sonra Ankara Savaşı'nda olacağı üzere Bayezid'in yanındadır. Sultan Bayezid Niğbolu zaferiyle hem Balkan hakimiyetini güçlendirmiş hem de Bizans üzerinde bir baskı kurmayı başarmıştır. İmparator Manuel bu baskının neticesi olarak İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulmasına ve bir caminin yapımına izin vermek zorunda kalmıştır. Fakat bütün Osmanlı hanedanlığı açısından taşları yerinden oynatan asıl mesele, on bir yıllık bir aralığı dolduran ve “Fetret Devri” olarak bilinen Timur (hs. 1370-1405) yenilgisidir. Kaybediş gittikçe derinleşir: Erzincan, Sivas elden çıkar, Ankara'da Osmanlı ordusu hüsrana uğrar ve Yıldırım Bayezid esir düşer. Ardından Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında amansız bir taht kavgası başlar. Taht, İsa Çelebi, Mehmed, Mustafa ve Emir Süleyman arasında bir sarkaç gibi hareket eder. Süleyman Çelebi, hayatının bir kısmını Emir Süleyman döneminde, Bursa Ulu Camii'nin imamı olarak geçirir. Bu tarih aralığında Bursa bir defa daha karışır. Timur'un torunu Ebû Bekr Mîrza, Bursa'yı yağmalar ve önüne geleni kılıçtan geçirir. Cami ve medreseler ahıra dönüştürülür ve hatta Ulu Cami ateşe verilir. Bursa'ya Emir Süleyman'ın hükümferma olduğu 1403-1411 yılları zaman aralığında -genel kabul 1409-1410 yıl aralığıdır- *Mevlid* diye şöhret bulan *Vesîletü'n-Necât* yazılır (Çetin 2010: 152-161). *Vesîletü'n-Necât*, Fetret Dönemi'nin bir şahidi ve sanatkârı olan Süleyman Çelebi'nin Bursa'daki gerçek hikayesinin bir belgesi olarak da değerlendirilebilir. Zira sanatkârın zihnindeki tarihsel birikim hem kendisine ayna tutar hem de semboller yoluyla insanlığın ortak hafızasıyla da bir ilişki kurar.

Vesîletü'n-Necât, tarzı itibarıyla kendisinden sonra defaatle tekrar edilen bir *numûne-i imtisâl* olarak kurucu bir rol üstlenmiştir. Onun kurucu rolü, Osmanlı'nın ikinci kurucusu kabul edilen Çelebi Mehmed'inkine benzetilebilir. Bir yıkımın ardından nasıl ki devletin temelleri Çelebi Mehmed tarafından yeniden atılmış ve modern zamanlara kadar köklerini uzatabilmişse, *Mevlid* de coğrafyasının kendisine yüklediği rolü bihakkın ifa etmiş ve günümüze kadar kıymetini muhafaza etmiştir. Bununla birlikte *Vesîletü'n-Necât*, iyi ve kötü arasındaki mücadeleyi, nûr-ı Muhammedî'yi ilk defa anlatan eser değildir. Hemen ifade etmek gerekir ki Bursa'daki ilk mevlid metni, Süleyman Çelebi'nin telifinden iki sene önce Ahmedî (ö. 1412-13) tarafından kaleme alınmıştır. Anadolu'daki Türk şiir dilinin kurucularından kabul edilen Ahmedî, eserini Bursa'da tamamlamıştır. Ahmedî'nin *Mevlid*'i ile *Vesîletü'n-Necât*'taki Hz. Peygamber anlatısının ortak noktaları şu maddelerle hulasa edilebilir: **a)** Hz. Muhammed'in ruhu, ilk cevherdir (*nûr-ı Muḥammedî*) ve ilk yaratılmış şeydir. Bu ilk özün teselsül yoluyla peygamberden peygambere geçen bir tabiatı vardır. Tasavvuf edebiyatına damgasını vuran *nûr-ı Muḥammedî* anlayışı, her iki mesnevi için de belirgin bir unsur olmasının yanısıra eserlere rengini veren temel muharriklerlerdendir. **b)** İki eserin de doğum ve çocukluk mucizelerini anlatım biçimi neredeyse birebir benzerlik taşır; fakat Ahmedî'nin dilinde Farsça kelime ve terkipler çok daha fazla yer işgal eder. *Vesîletü'n-Necât*'ın gücü, kelime birikiminden ziyade; sade duran ihtişamında gizlidir, denilebilir. **c)** İki metin, hicret ve mirac noktasında da büyük benzerliklere sahiptir. Bir farkla ki,

mirac hususunda Ahmedî daha ayrıntıcı bir yaklaşım sergilemiş ve her bir felek ve oradaki fevkalade hadiseleri ayrı ayrı zikretmiştir (Mermer 2022: 253). Buradan hareketle Ahmedî'nin daima daha geniş bir açıyla ve daha yoğun/terkipli bir dil kullanarak eserini yazdığı fark edilir. Burada bir taksim yapmak icap ederse, birinde sanatsal; diğerinde ise, toplumsal kaygının ağır bastığı görülür (Ünver 1977: 21-25). *Vesîletü'n-Necât*'ın kaynakçasına ulaşma çabalarında okuyucuyu karşılayan daha önemli bir eser söz konusudur. Bu eser, Baba İlyas Horâsânî'nin torunu Âşık Paşa'nın *Garîb-nâme*'sidir. Âşık Paşa, henüz eserinin başında besmele kabilinden dile getirdiği beyitlerinde, bir manada Süleyman Çelebi'nin metninin kaderine, özellikle muhteva dairesinde sirayet etmiştir. Hissiyat ve içerik kadar kelime ve terkipler dünyası da birçok yerde birebir benzerlik gösterir. *Vesîletü'n-Necât*'ın kaynakçasında diğer bir durak, Erzurumlu Mustafa Darîr'in üç cilt olarak kaleme aldığı *Sîretü'n-Nebî*-genel itibarla İbn Hişâm, el-Vâkıdî, Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin eserlerinden kompoze edilmiş bir teliftir- isimli eserindeki *vilâdet* bahsidir. *Vesîletü'n-Necât* ile *Sîretü'n-Nebî* arasında, yine bazı benzer beyitler söz konusudur. Esasında bu eserler bir bütün olarak manzum siyer olarak da tanımlanan mevlid türünün de temel taşlarını oluşturmuşlardır. Her eser gibi *Vesîletü'n-Necât*'ın da bir kaynakçası vardır. Fakat onu bazı etkilenişlerin gölgesinde yorumlamak, eserin yarattığı etki alanına hâle getirmez. Çünkü Mevlid metni, hâlihazırda meclisleri, akademik telifleri meşgul eden ve toplumun sevinç-üzüntü durumlarının neredeyse tamamına karşılık gelebilecek bir örüntüyle okuyucuyu karşılar. Çalışmamızda Mevlid'in kaynakçası bahsine bir zeyil olarak daha önce detaylı incelenmemiş bir eseri mukabele ve tercüme yoluyla aktarmaya çalıştık. İbnü'l-Cezerî'nin Mevlid'i ile Çelebi'nin Mevlid'i arasındaki bağları aktarmadan önce, karşılaştırmaya konu olan eserin sahibi İbnü'l-Cezerî'nin hayat hikâyesine, kısaca da olsa bir göz atmak ihtiyacı söz konusudur.

A. Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin Hayatına ve Eserlerine Kısa Bir Bakış

Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî eş-Şirâzî eş-Şâfi'î, meşhur ismiyle *İbnü'l-Cezerî* yalnızca Bursa'ya uğrayan ve orada bir müddet ikamet eden bir kıraat ve hadis alimi ya da Dımaşk'tan Hicaz'a, İsfahan'dan Keş'e, İskenderiyye'den Rum'a, Yemen'den Bursa'ya dolaşan bir ilim seyyahı değil (İbnü'l-Cezerî 1403/1982: I/47-49); aynı zamanda Bursa'nın dolayısıyla Osmanlı'nın kaderine de ortak olmuştur: "İlmî seyahatleri sadece ilim öğrenmek için değil, ilmîni öğretmek için de yapmıştır. Onun Mısır, Kudüs, Buhara, Bursa, Semerkant, İsfahan ve Şiraz gibi önemli ilim merkezlerine gitmesi, buralarda dersler vermiş olması" (Özkan 2021: 102) dikkate şayandır. 25 Ramazan 751/26 Kasım 1350 senesinde Dımaşk'ta doğan İbnü'l-Cezerî, diğer taraftan kökleri, ulu atası/ikinci kuşak dedesi Yûsuf itibarıyla, birçok ilimde mümeyyiz şahsiyetlerin yetiştiği, Fırat ve Dicle arasındaki en bereketli bölgelerden biri olan (Hamevî 1965: II/72) Şırnak'ın Cizre'sindedir. İlk eğitimini babasından alan ve çocuk yaşlarında hafızlığını tamamlayan İbnü'l-Cezerî, deyim yerindeyse var olan bütün kıraat biçimlerini öğrenmek ve icra edebilmek için uzun yolculuklara çıkmış gayretli bir âlimdir. İsnadı, dinin bir rüknü olarak gören İbnü'l-Cezerî *Câmi'u'l-Esânüd*'de, yüz yüze ve eserleri yoluyla olmak üzere toplam altmış sekiz hocadan ders aldığını ifade eder (İbnü'l-Cezerî 1433/2012: 24-32).

İbnü'l-Cezerî'nin hayatındaki yolculukları önem sırasına göre düşündüğümüzde hem doğum yeri hem de kıraat-i aşere noktasında seçkin hâle geldiği Dımaşk ve birçok memleketten talebelerin dizinin dibine oturduğu Mısır ilk sırayı temsil edebilir. İkinci durak, Yıldırım Bayezid'in teveccühüne mazhar olduğu, kendi ifadesiyle her gün kendi evine gelen üç şehzadesine hususan Arap dilini öğretme noktasında hocalık yaptığı Bursa¹ olsa gerektir. İbnü'l-Cezerî, Osmanlı'nın

¹ Burada daha önce yayınlanmış makalemizde ["Mevlid'in (Vesîletü'n-Necât) Mahiyeti, Cazibe Alanı ve Yeniden Üretilirliği"] aktardığımız bir bilgiyi, kısmen de olsa tashih etmek gerekiyor. İbnü'l-Cezerî, Bursa'daki yıllarında, şehzade hocalığı, bir yönüyle padişah musahibliği ve aşere takrîb üstadlığı yaparken elbette Ulu

siyasal tarihine şahitlik eden hatta bizzat tarihsel akıştan etkilenen bir şahsiyettir. İstanbul kuşatmasında, 1396 Niğbolu Savaşı'nda sultanın yanındadır. Nihayet Ankara Savaşı'nda sultanla birlikte esir düşer (İbnü'l-Cezerî 1433/2012: 118-123). Üçüncü durak ise Ankara Savaşı'nın ardından Timur'un ilgi ve ikramına mazhar olması sebebiyle esaretten azat edilip gönderildiği ve kendi adına Medrese yaptırılan Keş şehri olsa gerektir. Ankara Savaşı'nın akabinde o günkü ismiyle Keşiş Dağı'na (Uludağ) saklanan İbnü'l-Cezerî, orada yalnız değildir. Dönemin ulemasından Molla Fenârî (ö. 1431) ve Emîr Sultan (ö. 1430) da oradadır. Timur'un oğulları tarafından zapt edilen âlimler, dönemin sultanı gibi birer esir durumuna düşmüşlerdir. Molla Fenârî ve Emîr Sultan serbest bırakılmasına rağmen İbnü'l-Cezerî Timur'un tercihi ve emri sebebiyle daha önce ifade ettiğimiz üzere Keş'te kendi adına yaptırılan medreseye gönderilir (Algül ve Azamat, 1995: XI/147). Beş defa hac farızasını yerine getiren İbnü'l-Cezerî'nin hayatında başta Mekke ve Medine olmak üzere Hicaz'ın rolü, bahsi geçen basamakları taçlandıran bir yapı olarak düşünülebilir.

Süyûtî tarafından Kıraat ilminde, dünyada eşi naziri olmayan bir imam olarak tanımlanan İbnü'l-Cezerî (1483: 549), en şöhretli kıraat eserlerinden "en-Neşr fi'l-Kırâ'ati" ve Tayyibetü'n-Neşr'i Bursa'da kaleme almıştır. İbnü'l-Cezerî urcûze biçiminde manzum olarak kaleme aldığı *Tayyibetü'n-Neşr* kasidesinin Bursa'da topluluk tarafından ezberlendiğini ifade eder (1433/2012: 122). Dolayısıyla ilk *Tayyibe* hafızları da Bursa'dandır. İbnü'l-Cezerî, en-Neşr'i ihtisar ederek kaleme aldığı *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* adlı eserinin şöyle dikkat çeken bir yönü daha vardır. Bu eserin ders kitabı olarak yaygın biçimde kullanılması sebebiyle olmalıdır ki imamların râvilerini ve râvilerin de tariklerini iki ile sınırlayarak uygulanan kıraat programları için, özellikle Osmanlı tedris sisteminde "takrîb" terimine yer verilmesi bu eser sebebiyledir (Birişik 2002: XXV/426).

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Fidâ İbnü'l-Kesîr'den (ö. 1373), Ziyaeddin Sadullah el-Kazvîni (ö. 14. yy) ve Şeyhülislâm Ömer b. Reslân el-Bulkînî'den (ö. 1403) fetva icazeti ve sekseni aşan kıraat âliminden dersler almış gerçek bir ilim talebesi olduğu gibi, aynı zamanda yaşadığı her coğrafyada Semerkant'ta, Mısır'da, Şîrâz'da, Bursa'da, Şâm'da vd. talebeler yetiştirmiş, bulunduğu yerin ilmî vasatına katkılar sunmuş, mevcut vasatı yükseltmiş bir âlimdir. Timur'un vefatının akabinde ilim seyahatlerine devam eden İbnü'l-Cezerî, Herat, Yezd ve Isfahan'daki ilim faaliyetlerinin ardından 808/1406 yılında Şîrâz'a ulaşır. Burada bir Dâru'l-Kurrâ inşa ettiren âlim, beş haccının son üçünü 1419-1424 yılları arasında ifa eder. Hac seyahatleri esnasında bazen Mekke yakınlarında bir mücavir olarak bazen de Kahire, Dımaşk yahut Medine'de kıraat okutan bir üstad olarak hayatını idame ettirir. Nihayet Şîrâz'a döner ve 5 Rebî'u'l-evvel 833/2 Aralık 1429 yılında Hakk'a yürür. Evinde vefat eden âlim, onun gerçek mekânı olan Dâru'l-Kurrâ'ya defnolunur (İbnü'l-Cezerî 1403/1982: I/49-50).

Velûd bir müellif olan İbnü'l-Cezerî'nin nâm u nişânının en yoğun olarak hissedildiği ilim alanı kuşkusuz kıraattır. İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifîn'de müellifin kırk altı adet eserini sıralar. Bu eserlerin yirmiye yakını kıraat ilmine dairdir (İsmail Paşa, 1955, 187-188). Bahsi geçen *Kıraat* eserleri içerisinde en çok şöhret bulanları, *en-Neşr fi Kırâ'âti'l-'Aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi Kır'âti'l-'Aşr*, *ed-Dürretü'l-Muđiyye* vd.; *Hadîs* alanında öne çıkan eserleri, *el-Hısnü'l-ħaşm min kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn*, *el-Bidâyetü fi 'Ulûmi'r-Rivâyetü*, *el-Müsnedü'l-aħmed fi-mâ yete'alleku bi-Müsnedi'l-Aħmed* vd.;

Camii'ne gidiyordu. Aynı zamanda Ulu Camii'deki külliyyede, özellikle kıraat ilmi dairesinde ders halkaları kurmuş, talebeler yetiştirmiş, hatta kıraatle ilgili meşhur iki eserini de (en-Neşr fi'l-Kırâ'ati ve Tayyibetü'n-Neşr) burada yazmıştır. Onun seviyesindeki bir âlimin Ulu Camii'nde ders verip hiçbir vakit imamlık yapmadığını düşünmek akla uzak bir ihtimaldir. Bununla birlikte o, Süleyman Çelebi gibi tayin yoluyla Ulu Camii'ne naspedilip imamlık yapan bir görevli de değildir. Mezkûr makalemizin bir alt başlığında -Yine İbnü'l-Cezerî'nin bir başka eserinin *Mevlid* ile münasebeti tartışılmıştı.- ifade ettiğimiz, iki müellifin mesleki ortaklıklarının olduğu tespiti, tam olarak gerçeğe isabet etmez. Zira birisi tayin yoluyla baş imamlık vazifesi almışken, diğeri ancak bir kıraat ve hadis âliminin toplum içinde doğal olarak öne çıkması sebebiyle imamette bulunmasıyla sınırlıdır.

Tabakât ve Terâcîm alanında, kendi otobiyografisiyle birlikte, kıraat dersi aldığı kırk altı hocasının (şeyh) biyografilerini ve isnadlarını verdiği *Câmi 'u'l-Esânîd*, tahkikli metni 4 cilt olarak yayımlanan *Ġâyetü'n-Nihâye^{ti} fî Esmâ'î Ricâli'l-Kırâ'ati Üli'r-Rivâye^{ti}* (*Ġâyetü'n-Nihâye fî Ṭabaġâti'l-Ġurrâ'î*), Muhtaşaru Târihi'l-İslâm li'z-Zehebî vd. olarak sıralanabilir. Esas meselemiz olan Siyer-i Nebî alanında ise, Hz. Peygamber'e hizmet edenlerin, onun savaş aletlerinin, hanımları ve çocuklarının anlatıldığı *Ġıṭ'a min Mevlidi's-Şerîf*-eksik bir nüshası eldedir-, mezkûr eserin bir manada daha geniş ve tam hâli diyebileceğimiz 515 beyitten müteşekkil *Zâtü's-Şifâ' fî Sireti'n-Nebiyi'l-Muṣṭafâ ve Aşġâbihi'l-Erba'ati'l-Hulefâ' / Zâtü's-Şifâ' fî Sireti'n-Nebiyi ve'l-Hulefâ'* ilk elde sayılması gereken manzûm siyerleridir. Ahmed Ateş, *Zâtü's-Şifâ'*'nin tarzı itibarıyla Süleyman Çelebi'yi etkilemiş olma ihtimalini şu cümlelerle ifade eder: (...) Arapçayı çok iyi bildiği muhakkak olan Süleyman Çelebi'ye eserini yazmak için bir fikir vermiş olduğunu kabûl etmek, her halde uzak bir ihtimali ileri sürmek sayılamaz." (1954: 14) Eserler arasındaki şekilsel açıdan tek benzerlik, her ikisinin de mesnevi tarzında kaleme alınmasıdır. İçerik açısından ise, her iki eserin de -bir noktaya kadar- cevabi bir karakterde yazılmalarıdır. Sanatkârların mekânsal açıdan tek ortaklıkları Bursa'da ikamet etmiş olmaları ve bir şekilde hayatlarının Ulu Cami yahut külliyenin medresesi etrafında geçmesiyle özetlenebilir. İki eser muhteva açısından mukayese edildiğinde dikkate değer hususlardan ilki, *Vesiletü'n-Necât* neredeyse tamamen Hz. Peygamber'in hayatına yoğunlaşırken; *Zâtü's-Şifâ'*'nin aynı zamanda dört halifeye ve Hz. Hasan'ın hayatlarına da yer vermiş olmasıdır. İkinci husus, *Zâtü's-Şifâ'* siyer anlatısı noktasında, doğal olarak çok daha detaycı bir yaklaşıma sahiptir (Mermer 2022: 256-259).

Siyer bağlamında mensûr olarak yazılan ve günümüze kadar şöhretini koruyan eseri, bizim de incelemeye tabi tuttuğumuz *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf'* tir. Bazı kayıtlarda *Mevlidü'n-Nebî, Vilâdetü Nebî* yahut *el-Mevlidü'l-Kebîr* (Ateş 1954: 12; Altıkulaç 1999, XX/556) şeklinde önümüze çıkan eserin müellif hattından istinsah edilen bir nüshası, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Laleli Böl. 2063/2'de kayıtlı olup 5 varaktan (1b-6a) müteşekkildir. Müstensih Hacı Ali b. Hüseyin et-Târimî, müellif hattından istifade ederek yazdığını ifade ettiği kopyayı, 11 Reb'ü'l-evvel 806/28 Eylül 1403 tarihinde Keş şehrinde tamamladığını hatta sağ eli felçli olduğu için sol eliyle bu işi gördüğünü ifade eder (İbnü'l-Cezerî 806/1403: 6a). Eserin Ahmed Ateş'in tespitleri dairesinde, British Museum Suppl. 515, Kalküta'da 1929 yılında basılan Bankipur nüshaları da söz konusudur (Ateş 1954: 12/3. dipnot). Son olarak mezkûr nüshayla mukabele hâlinde takip ettiğimiz diğer nüsha, hâlihazırda Mısır'daki Mevlid ihtifallerinde elden ele dolaşan, camilerde aynı Çelebi'nin Mevlid'i gibi okunan² ve defaatle basımı yapılan eserdir. Eser, Princeton Üniversitesi Yazma Koleksiyonu 225 numaralı nüshasından faydalanılarak ve Muhammed Ebu'l-Hayr el-Mülakkî'nin takdim ve tashih notlarıyla birlikte 46 sayfa olarak yayımlanmıştır³.

B. *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf* (Mevlidü'n-Nebî) ile *Vesiletü'n-Necât*'in Karşılaştırılması

Ahmed Ateş, İbnü'l-Cezerî'nin "el-Mevlidü'l-Kebîr" veya kendi ifadesiyle "'Urfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf" eserinin bazı özelliklerini ve kısaca dizilim tarzını açıkladıktan sonra, bu eserin Süleyman Çelebi'nin mevlidiyle muhteva açısından örtüştüğünü ifade eder. Eserin nerede yazıldığının belli olmadığını, diğer taraftan İbnü'l-Cezerî eseri Bursa'da yazmadıysa bile

² *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf*'in basit nağmeler ve salât u selâmlar eşliğindeki icraları şu linklerden takip edilebilir:

<https://www.youtube.com/watch?v=ZI4ygos77c>; <https://www.youtube.com/watch?v=pWlsLcHs2eY>;
<https://www.youtube.com/watch?v=SW-bO--kIiw> (01.06.2022).

³ *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf*'in Princeton nüshasına dayanan matbu versiyonu için aşağıdaki linkten yararlanılabilir: https://ia800200.us.archive.org/32/items/Mawlid-ibn.jazari/mawlid_ibnjazari.pdf (01.06.2022).

Çelebi'den 8-10 yıl önce tasarladığını, bir ihtimal olarak da eserinden Çelebi'ye bahsetmiş olabileceğini de ayrıca belirtir. Nihayetinde hem bu eserin hem de daha önce bir makalemizde Vesiletü'n-Necât'la karşılaştırmasını yaptığımız *Zâtü's-Şifâ*'nın Süleyman Çelebi'ye eserini yazmak için fikir verdiğinin altını çizer (Ateş 1954: 12-14). İbnü'l-Cezerî maddesini yazan Tayyar Altıkulaç ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 2063'te kayıtlı dediği *Mevlidü'n-Nebî* isimli eserin, 11 Rebî'u'l-evvel 806/28 Eylül 1403'te yazılmış olduğunu bildirir. Esasen burada işaret olunan nüsha, 2063/2 numarada kayıtlıdır ve metin, temmet kaydından önce eklenen 40 beyitlik küçük bir kaside haricinde birebir 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif ile aynıdır. Ayrıca daha önce ifade ettiğimiz üzere, ilgili yazmanın temmet kaydında, eserin telif değil, istinsah tarihi verilmiştir. Bizim tespitlerimize göre İbnü'l-Cezerî'ye *Mevlidü'n-Nebî*, *Vilâdetü Nebî*, *el-Mevlidü'l-Kebîr*⁴ gibi farklı isimlerle isnat edilen eser, tek bir eserin farklı isimlendirilmesinden ibarettir.

'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif'in, el-Mevlidü'l-Kebîr'den bağımsız hatta onun muhtasarı olduğu bilgisini aktaran Princeton nüshasının naşiri Muhammed Ebu'l-Hayr el-Mülakkî, delalet kabilinden şunları sıralar: **1)** Müfessir, muhaddis Süyûtî'nin (ö. 1505) *Tabakâtü'l-Huffâz* isimli hadîs hafızlarını Hz. Ebû Bekir'den başlamak kaydıyla listelediği kitabındaki İbnü'l-Cezerî biyografisine atıfta bulunur. *Tabakâtü'l-Huffâz*'da, İbnü'l-Cezerî'nin küçük bir biyografisi ve kıraate dair meşhur eseri *en-Neşr ft Kıra'ati'l-Aşr* eserinden bahsedilmiştir. Siyere dair hiçbir eserden bahis açılmamıştır (Süyûtî, 1483, 549). **2)** Muhaddis ve tarihçi Şemseddîn Sehâvî'nin (ö. 1497) *ed-Đav'u'l-Lâmi* isimli, 10.000'den fazla meşhur âlimin biyografisini aktaran eserindeki kayda göndermede bulunulmuştur. *ed-Đav'u'l-Lâmi*'deki kayda göre, 'Arfü't-Ta'rif eseri, *et-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* isimli daha hacimli bir eserin muhtasarıdır (Sehâvî 1355: IX/257). On bini aşan müellifi kodlayan bir eserin, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerini tetkik ve takibi pek uzak bir ihtimal olduğundan buradan hareketle de bir sonuca gitmek zor görünmektedir. **3)** Kelâm ve kıraat âlimi Ahmed el-Kastallânî'nin (ö. 1517) el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye'deki alıntılara dayanılarak mezkûr iddia desteklenmiştir. İlgili eserde, İbnü'l-Cezerî'den iki defa alıntı yapılmıştır. Bu rivayetlerin biri tamamen kıraat ve gramer merkezli olduğundan meseleyi bağlayan bir tarafı yoktur. Diğer alıntı ise, Hz. Peygamber'in doğumu şerefine Süveybe'yi azat eden Ebû Leheb'le ilgilidir. Ebû Leheb, Hz. Abbas'ın gördüğü bir rüyada Pazartesi günleri parmaklarının arasından çıkan bir suyla azabının biraz olsun hafiflediğini söyler. Kastallânî, bunun üzerine İbnü'l-Cezerî'nin yorumunu aktarır. Ebû Leheb gibi bir kafir bile sırf bu hürmeti sebebiyle düçar olduğu azaptan az da olsun kurtulabiliyorsa, mümin ve muvahhid için kendisine cennet kapılarını dahi aralayacak nice faydeler ve faziletler vardır (Kastallânî 1416: I/78). Bahsi geçen alıntının birebir karşılığı, 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif'te vardır (İbnü'l-Cezerî 806/1403: 2b; 1431: 22). Meşhur şair Bâkî (ö. 1600) tarafından yapılan Ledünniyye tercümesinde (*Me'âlimü'l-Yakîn ft Sireti Seyyidi'l-Mürselîn*) mezkûr rivayet şu şekilde tercüme olunmuştur: "İbn-i Cezerî -rahmetullâhi 'aleyh- eydür: Resûlullâh -şallâhu 'aleyhi ve sellem- toğduğu gece ihsân itmekle Ebû Leheb gibi kâfir cehennem içinde fâ'idesin müşâhede idicek kıyâs eyle ki bir kimesne mü'min ve muvahhid ola." (Tergip 2010: 105-106) Bu bilgilere istinaden İbnü'l-Cezerî'nin elimizdeki tek mensur siyerini, bahir/bâb dairesinde takip ederek *Vesiletü'n-Necât* ile benzerlik ve farklılıkları işaret etmeye çalışacağız.

'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif mensûr tarzda kaleme alınmış bir siyer-i Nebîdir. Birkaç beyitle sınırlı olsa da manzum kısımları vardır. Eserin hemen başında, yani besmele-hamdele ve salvelenin yapıldığı ilk bölümde, iç kafiye kullanılmışsa da bu özelliği bütüne nispetle müsecca' bir metin olarak değerlendirilmesine imkân vermez. Eserin kaynakçasında şu isimlerle yahut

⁴ Mevlide nispet edilen kebîr (=büyük) lafzı, bir ihtimal olarak eserin kemmiyetiyle değil, doğum hadisenin yani Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinin tavsif edilmesiyle alakalı olabilir. Zaten bu bir keşif olmaktan ziyade *el-Mevlidü'l-Kebîr* ile *Mevlidü'n-Nebî*'nin aynı eser olabileceğini düşünen hem Ahmed Ateş'in hem de *DİA* maddesini yazan Tayyar Altıkulaç'ın yakın ihtimal olarak gördükleri şeylerdir. (Ateş, 1954, 12; Altıkulaç, 1999, 20/556). Biz yalnızca bu ihtimali daha yakın kılabiliriz bazı delaletler sunmakla küçük bir katkı sağlamaya çalıştık.

onların eserlerinden yapılan alıntılarla karşılaşırız: Hz. Peygamber'in şairlerinden Hassân bin Sâbit (ö. 680?), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* eserinin sahibi tarih ve ensâb ilmi âlimi İbn Hişâm (ö. 833), tabakat kitaplarının en eskisi ve meşhurunun müellifi olan İbn Sa'd'ın (ö. 845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* eseri, Hanbelî mezhebi imamı muhaddis Ahmed b. Hanbel (ö. 855), *el-Câmi'u's-Şahîh* sahibi büyük muhaddis Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 870), *el-Câmi'u's-Şahîh* sahibi büyük muhaddis Müslim b. Haccâc (ö. 875), *el-Câmi'u's-Şahîh* sahibi büyük muhaddis Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî (ö. 892), *Mu'cem* kitaplarıyla -'Arfu't-Ta'rîf'te *Mu'cemü'l-Kebîr* kullanılmıştır.- tanınan hadîs hafızı Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (ö. 971), mesleki terminoloji kullanan ilk Müslüman coğrafyacı diye şöhret bulan Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 1000 civarı), Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*lerine almadıkları hadisleri bir araya getiren Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 1014) *el-Müstedrek* eseri, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ* isimli meşhur sufi tabakatının sahibi Ebû Nuaym el-İsfehânî (ö. 1038) - İbnü'l-Cezerî onun *Ma'rifetü's-Şahâbe* isimli eserini de kulanmıştır.-, Muhaddis ve Şâfiî fakihî Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 1066) *Şu'abü'l-İmân* ve *Delâ'ilü'n-Nübüvve* eserleri, *er-Ravzu'l-Ünüf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye li'bni'l-Hişâm* isimli şerhin sahibi Ebu'l-Kasım es-Süheylî (ö. 1185), büyük tarihçi ve muhaddis İzzeddîn İbnü'l-Esîr'in (ö. 1233) *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Şahâbe* eseri, *Câmi'u'l-Âsâr fî Mevlidi'l-Muhtâr* sahibi hadîs hafızı ve tarihçi Ebu Bekir İbn Nâsiruddîn (ö. 1438), on dört ciltten müteşekkil büyük İslâm tarihi *el-Bidâye ve'n-Nihâye* sahibi Ebu'l-Fidâ İbnü'l-Kesîr (ö. 1373) -Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'ye fetva icazeti veren hocalarındandır.- vd.

Eserine, kalplerin baharı mesabesindeki Rebû'l-evvel ayını bu kutlu doğuma has kılan Cenâb-ı Hakka iltica ile başlayan İbnü'l-Cezerî, Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte kulların kalplerindeki gam ve kasavetin dağıldığını, şirk ateşinin söndürüldüğünü, şüphe ve iftira sütunlarının devrildiğini, ayıp ve noksanların kaldırıldığını ve İslâm dininin son şeriatıyla birlikte doğu ve batının nurlandırıldığını ifade eder. Hemen bir beyitle buradaki görüşleri takviye eder:

لهذا الشهر في الاسلام فضل

وافضال يفوق على الجميع

(İslâm indinde Rebû'l-Evvel ayı üstün bir aydır

Öyle ki kalan diğer ayların hepsinden fazilet yönünden ağır basar)

Hamdele ve salve kısmının ardından bütün nebi ve resullerin hepsinden ve mukarrebîn meleklerden fazilet yönüyle ağır basan Hz. Peygamber'in mevlid ayının önemi bir kere daha vurgulanır ve şefaatine nail olmak için dua edilir (İbnü'l-Cezerî 806/1403: 1b; 1431: 13-14). *Arfü't-Tarîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf* eseri şu fasıllar altında incelenebilir:

i. Nesebühü's-Şerîf (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): 'Arfü't-Ta'rîf, Hz. Peygamber'in nesebini ortaya koyarken tamamen ittifak olunan ve kısmen ihtilafın olduğu iki halkadan bahseder. İlk ve kesin dizilimde; Adnân, Meâd, Nizâr, Mudarr, İlyâs, Müdrike, Huzeyme, Kinâne (...) Abdülmuttalib, Abdullâh, Hz. Muhammed. Kısmen ihtilafı ama yine güçlü bir ihtimal olarak Hz. İsmail'den Hz. İbrahim'e, oradan Adnan'a ve nihayet Hz. Adem'e doğru bir çizgi çeker (İbnü'l-Cezerî 806: 1b; 1431: 14). Vesîletü'n-Necât da ise bir seçere takdiminden ziyade Hakk'ın nurunun peygamberler yoluyla Hz. Muhammed'e intikali esastır. Dolayısıyla Hz. Adem'den Havvâ'ya, Şit'den Anôş'a, Kaynân'dan Mehlâyil'e (...) Hz. İbrahim'den İsmail'e uzanan Muhammedî nurun serencamı söz konusudur (Çelebi 1954: 102-103). Dikkat çeken bir husus olarak Hz. Peygamber'in nurunun intikali meselesinde, Hz. İsa'nın beşaretinden/müjdesinden yahut kendisinden sonraki resulü müjdeleyici olmasından bahis açan İbnü'l-Cezerî, es-Sâff suresinin 6. ayetiyle meseleyi berkitir: "Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak

gönderdiği peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler." Süleyman Çelebi bu meseleyi, sehl-i mümteni tarzında bir beyitle ortaya koymadan önce, nûr-ı Muhammedî meselesinde derinleşir. Hz. Peygamber eğer âleme gelmemiş olsaydı izzet tacı Âdem'e inmeyecek, onun tövbesi kabul olmayacak, Hz. Nuh boğulmaktan kurtulamayacak, Hz. Musa'nın elindeki asa, yılanları yutan bir ejderhaya dönüşmeyecekti. Dahası Hz. İbrahim'in atıldığı ateşin cennet bahçesine dönüşmesi, sırf onun cediti olması sebebiyledir. Elbette Hz. İsa'nın vefat ettirilip yükseltilmesi de aynı minvalde değerlendirilmiştir:

*"Olmayub İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmağ için idi ol (Çelebi 1954: 98)"*

ii. Hamlü ümmihî bihî (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): 'Arfü't-Ta'rif'in bu kısımdaki anlatısı, doğum işaretleriyle beraber sade bir siyer kesiti niteliğindedir. Hz. Peygamber'in annesi Âmine hamileliği esnasında, diğer kadınların hissettiği hiçbir ağırlığı ve sızıyı hissetmez. Hamileliğin henüz ilk aşamasında bir gün, uykuyla uyanıklık arasındaki yakaza hâlinde iken kendisine, ümmeti şereflendirecek nebiyi karnında taşıdığı söylenir. Hz. Peygamber'in ana karnına düştüğü Recep ayının ilk Cuma'sında yerle gök nurla dolar, Şam topraklarındaki Busra'dan gökyüzüne doğru bir nur yükselir ve Firdevs cennetinin kapıları açılır. Yer ve gök, "İnsanları hidayete erdirecek ve onları uyuracak" bir nebinin geleceği nidasıyla yankılanır. Tam bu sırada anlatı noktası diğer tarafa geçer. Hz. Peygamber'in babası ticaret maksadıyla Şam tarafındadır. Kervanı dönüş yoluna girmişken hastalanır, Medine'deki akrabaları Adiyy b. Neccâr oğullarının yanına gider. Hastalık ağırlaşır ve henüz o otuz yaşındayken Medine'de vefat eder. Ardında küçük bir miras (beş deve, birkaç koyun, bir kılıç vd.) bırakır. Babası Abdulmuttalip acı haberi alınca şiddetli bir teessürle ağlar; zira torunu yetim doğacaktır (İbnü'l-Cezerî 806: 2a; 1431: 17-18). Süleyman Çelebi'nin dilinde bu mesele o kadar sanatsal ve sade bir tarzda karşılanır ki sehl-i mümteni denebilecek bir beyitle meseleyi hülasa eder. Dolayısıyla iki eserin mukayesesi için pek bir alan kalmaz:

*"Âmine Hatun Muhammed anesi
K'ol sadeften oldı ol dür dânesi*

*Çünkü Abdullâh'dan oldı hâmile
Vakt irişdi hefte vü eyyâm ile (Çelebi 1954: 103)"*

iii. Târîhu Mevlidihî (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): İbnü'l-Cezerî, 'Arfü't-Ta'rif'te çoğunca didaktik/ta'lîmî, bazen de lirik/hissî bir söyleme biçimini kullanmıştır. Bu bölümdeki bilgilendirme, olağan siyer bilgisi seviyesinde olmakla birlikte, diğer bazı meşhur şahsiyetlerin doğumlarıyla yapılan mukayese dikkate değerdir. Hz. Peygamber'in doğumu ittifakla, Fil vakasının olduğu yıl, Rebû'l-evvel ayı, ikinci Pazartesi günü vuku bulmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin kaydına göre Hz. Peygamber'in doğumu, adil hükümdar Enûşirvân'ın doğumundan 17, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden 578, İskender-i Rumî'nin doğumundan 909, Hz. Adem'in dünyaya inişinden ise 6043 yıl sonra gerçekleşmiştir (İbnü'l-Cezerî 806: 2a; 1431: 19). Eldeki kayıtlara göre, her bir hesaplamada ayrı bir doğum tarihi çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kayıtlarda, ittifakla belirlenen Fil yılı, ilgili ay ve gün dışında sahih bir bilgi yoktur. Elbette konu Hz. Peygamber'in doğum tarihinin ifadesiyle sınırlı olunca, dilin öğretici ve aktarıcı havasını dağıtmak pek de mümkün olmamaktadır. Bu noktada Süleyman Çelebi herhangi bir mukayese ya da detaya girmeksizin ittifakla ortaya konan doğum tarihi meselesini sühuletle ve yine estetik bir biçimde ölümsüzleştirir:

*“Ol gice kim doğdı ol Hayrî’l-beşer
Anası anda neler gördi neler*

*Hem ne kim göründi ise gözine
Hem dahi vaki olanı özine*

*Ol rebüülevvel ayı nicesi
Onikinci gice isneyn gicesi (Çelebi 1954: 106)”*

iv. İrhâşatu Mevlidihî (şallallâhü ‘aleyhi ve sellem): İrhâsât, Peygamber olan seçkin şahsiyetlerin, henüz peygamber olmadan önce göstermiş oldukları harikulâde olaylara verilen isimdir. Bunlar, Hz. İsa’nın beşikte konuşması gibi kişinin kendisinden zuhur edebileceği gibi, onun bizzat dahil olmadan etrafında gelişen olağanüstü olaylar şeklinde de gerçekleşebilir. Hz. Peygamber’in doğumunda gerçekleştiği rivayet edilen bazı olağanüstü hadiseler bu kabildendir. Bu hadiseler bir yönüyle de peygamberliğin alametleri (alâmâtü’n-nübüvve/emârâtü’n-nübüvve) olarak da yorumlanabilir özellikler taşır (Özkan 2016: 24-25). ‘Arfü’t-Tarîf’te irhâsât başlığı altında değerlendirilen ilk harikulade olay, Hz. Peygamber’in doğumu esnasında doğuyla batı arasındaki yerlerin yani âlemin nurla dolması, ışınmasıdır. Ardından Hz. Peygamber’in dizleri üzerinde oturup başını göğe diktiği ifade edilir. Osmân b. el-Âs, annesi Fâtıma’nın doğuma şahadetinin ardından şu sözlerini nakleder: O doğduğunda evi nurla dolduğu gibi, yıldızlar o kadar yakınlaştılar ki başımıza degecek zannettim. Bu kısımda aktarılan rivayetler doğal olarak vilâdet bahsiyle sınırlıdır fakat düşünülüşünden daha az hadise zikredilir. Hadiseler şu başlıklar altında hülâsa edilebilir: İbn Muhalled tefsirinden iktibasla, Hz. Peygamber’in doğumuyla birlikte İblis’in acıyla haykırması, sünnetli ve göbek kordonu kesilmiş doğması, göğsünün yarılıp melekler tarafından temizlenmesi (şakk-ı sadr), dedesi Abdulmuttalib’in rüyası⁵, annesi Âmine’den alıntıyla doğumu esnasında Şam’daki Busrâ bölgesini aydınlatan bir nurun ortaya çıkması, Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’in doğumunu müjdelemesi şerefine kölesi ve Hz. Peygamber’in süt annelerinden biri olan Süveybe’yi azlettiği için Pazartesi geceleri cehennem azabının hafifletilmesi şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Bölümün sonunda, Hz. Peygamber kaynaklı bir nükte olarak şu hatırlatılır: Ebû Leheb gibi azılı bir kafir ve Kur’ân düşmanının bile sırf mevlid-i nebi sebebiyle azabı hafifletilebiliyorsa, Hz. Peygamber’in mevlidine hürmet ve muhabbet eden Müslüman muvahhid için türlü nimetler ve cennet mükâfatı elbetteki uzak bir ihtimal değildir. Mezkûr bölümde, nazım olması açısından yalnızca Hz. Peygamber’in amcası Abbâs’ın, mevlid sebebiyle Busra’dan yayılan nuru tavsif ettiği bir beyit söz konusudur (İbnü’l-Cezerî 806: 2a-2b; 1431: 19-22). Vesîletü’n-Necât’ta bahsi geçen vilâdet işaretlerinin yahut irhâsatın büyük bir kısmı örtüşmekle birlikte, onda daha çok detay daha fazla hadise ve nazımın gücü itibarıyla kıyası pek de mümkün olmayan bir manzara söz konusudur. Örneğin İbnü’l-Cezerî’nin alıntılıdığı maşrık ve mağribi aydınlatan nur, tek başına değil deyim yerindeyse çevresi ve donatılarıyla birlikte zikredilir:

*“Didi bir nûr çıkd’evimden nâgehân
Ol nûr ile dopdolu oldu cihân*

*Hem havâ üzre döşendi bir döşek
Adı Sündüs döşeyen anı melek*

⁵ Bir yanı yeri göğü, diğer yanı doğuyu ve batıyı kaplayan/sarmalayan sırtından çıkan altın bir zincir birden, her biri yaprağından nurlar yayılan bir ağaca dönüşür. Maşrık ve mağribin insanları bu ağaca tutunmuştur. O zaman rüyasını, kendi sulbünden insanların kendisi tabi olacakları bir peygamber geleceğini ve insanların ona uyacağı şeklinde tabir eder.

*Üç alem dahi dikildi üç yire
Eydeyin her birini nire nire*

*Mağrib ü maşrikte ikisi anun
Biri damında dikildi Kâ'be'nün" (Çelebi 1954: 106-107)*

v. Mekânü vilâdetihî (şallallâhü 'aleyhi ve sellem) ve bereketihî: Mübarek Mekke'nin sakinleri tarafından doğum günününün hatırlanıp kutlandığı mahalleden bahseder. İbnü'l-Cezerî, her sene Mekke'de bulunan insanların, Hz. Peygamber'in doğduğu mahalleye mevlid kutlaması için gittiklerini, bu kutlamaların aynı bayram günleri gibi en çok önem verilen günlerden biri olduğunu belirtir. Daha sonra, bu hususla ilgili kendi tecrübelerine yer verir. Kendisinin hac ibadeti için gittiği 792/1390 yılında -ki bu onun ikinci haccıdır ve 40 yaşındadır.- mezkûr kutlamalara denk geldiğini ve burada büyük bereket, feyiz elde ettiğini ifade eder. 823/1420-21 yılında tekrar aynı topraklara ve kutlamaların yapıldığı mahalleye doğru giden İbnü'l-Cezerî, bölge civarında bir müddet mücavir olarak kalır. Ardından Hz. Peygamber'in doğduğu mahalleye varınca, orada bazı tamir tadil faaliyetleri de yaptığını ifade eder. Buradaki esas vurgu noktası, kutlamaların yapıldığı yerde, "‘Arfü't-Ta'rif" eserinin kendisine okunması (Kûri'e kitâbun 'aleyye) ve büyük kitle tarafından dinlenilip şahit olunmasıdır. Görülen manzarada İbnü'l-Cezerî'nin ilk haccı ile tekraren gittiği haccı arasında (1390-1420), eserinin bilinir ve okunur hâle gelmiş olması dikkat çekicidir. Zira ilk gittiği hacta, eserinden değil; kutlamalardan ve aldığı feyizden dem vurmıştır. Diğer kayıta ise, eserin adı sanı geçtiği gibi, bir kitle tarafından bilindiği de ortaya çıkmıştır (İbnü'l-Cezerî 806: 2b; 1431: 23).

vi. Āyātü mevlidihî (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): Bu kısımdaki aktarımlar Hz. Peygamber'in doğum mucizeleri yahut irhâsâtı kabilinden zikredilen anlatının devamı mahiyetindedir. Hz. Peygamber'in doğum gecesinde Kistrâ lakaplı II. Hüsrev-i Pervîz'in (ö. 628) sarayı yerle bir olmuş, on dört burcu yıkılmıştır. Öyle ki bu yıkılışın sesi, çok uzaklardan dahi duyulmuştur. İbnü'l-Cezerî kendi zamanındaki bir adamın şehadetine binaen, çatısı boydan boya yarık hâldeki bu sarayın hâla bir ibret ve Cenâb-ı Hakk'tan bir âyet olarak öylece durduğunu ifade eder. Bu manzara, bu günkü bilgilerimizle de doğrulanabilmektedir. Mecusilerin taptıkları bin yıllık ateş, o gece sönmüş ve Mecusilerin onca çabasına rağmen yeniden tutuşturulamamıştır. İbnü'l-Cezerî'nin ifadesiyle bu hem âyet-i bâhire hem de mu'cize-i zâhire kabilinden bir şeydir. Doğum gecesiyile ilgili, ikinci zikredilen işaret/âyet, Sâve Gölü'nün çekilmesidir. İbnü'l-Cezerî'nin aktarımıyla Irâk-ı Acem bölgesinde, Hemedân ile Kum şehirleri arasındaki Sâve isimli, birçok geminin Hemedân-Reyy ve civar bölgelerde dolaşımını sağlayan nehir, altı fersaktan daha geniş bir yatakta akmasına rağmen suları bir damla kalmayınca kadar çekilmiş ve kupkuru hâle gelmiştir. İbnü'l-Cezerî daha sonra, Fars bölgesinin kadısı ve âlimi Mûbizân'ın rüyasını nakleder: Develer, atları önüne katmış kovalamakta ve Dicle Nehri'ni geçerek oradaki bölgelere yayılmaktadır. Bu mülk-i Arab'ın, zaman içerisinde o topraklarda genişleyeceğine bir işarettir. Şeytanlar o gece kayan yıldızlarla birlikte gökyüzünden düşürülmüş, adeta sürgün edilmişlerdir. İblis için semanın yolu kapatılmış, gizlice yeryüzünü dinlemesine son verilmiştir (İbnü'l-Cezerî 806: 2b-3a; 1431: 23-24). Genel itibarla bu durum, gökten haber alma, kehanette bulunma gibi şer güçlerle kurulan bağlantıların kesilmesi olarak da yorumlanmıştır. İbnü'l-Cezerî, devamında Hassân b. Sâbit rivayetini aktarır: Yedi veya sekiz yaşlarındaydım ve duyduğum her şeyi anlayabiliyordum. Yesrib'deki Atame tepesine çıkmış bir Yahudi bağırıyordu: 'Ey Yahudi topluluğu! Bu ses üzerine Yahudiler oraya toplandılar ve şöyle bağırdılar: 'Yazık sana! Ne bağırıp duruyorsun?' Atame tepesindeki Yahudi şöyle cevap vermişti: 'Bu gece Ahmed'in yıldızı kendisiyle birlikte doğdu.'" (İbnü'l-Cezerî 806: 3a; 1431: 24) Vilâdet-i Nebî ile ilgili son aktarım, sahabe Akrame'den rivayetle gelir. Ada devletleri bölgesindeki bir adaya (Cezîratün min cezâ'iri'l-bahr) Kureyşli bir savaştının/neferin yolu düşer. Adanın reisi onun Mekke'den geldiğini öğrenince, Necm (Sirius, Şira) yıldızının doğduğunu ve bunun

anlamının bir Nebî'nin dünyaya gelmesiyle ifade edilebileceğini söyler. Adamı, bu gece Mekke'de sizin içinizden bir nebi geldi, diyerek uyarır (İbnü'l-Cezerî 806: 3a; 1431: 24). Süleyman Çelebi'de vilâdet noktasında zikredilen olağanüstü hadiseler bir çırpıda ifade edilir:

*“Tâk-ı Kisrâ öyle çatladı kati
K'ışitenin gitti akl u tâkati*

*Sâve bahri yire geçti serteser
Kimse anda bulmadı sudan eser*

*Ol mecûsîler odı kim var idi
Nice yıllar idi kim yanar idi (Çelebi 1954: 111)”*

vii. Razâ'uhû (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): Hz. Peygamber'in süt annelerinin anıldığı bu kısım, Vesîletü'n-Necât'ta yer bulmaz. Dolayısıyla burası, herhangi bir mukayese için uygun zemine sahip değildir. 'Arfü't-Ta'rif'in anlatısı şu şekilde hülâsa edilebilir. Hz. Peygamber'in annesi kendilerini ancak yedi gün emzirebilmiştir. İlk süt annesi daha önce bahsi geçen Süveybe'dir. O aynı zamanda Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın da süt annesidir. Hz. Peygamber ilk süt annesi Süveybe ölünceye dek ilgisini ondan kesmemiştir. İbnü'l-Cezerî, Süveybe'nin imanını hususunda bir netlik olmadığını belirtir. Hz. Peygamber'in ikinci süt annesi Halîme binti Ebî Züeyb'tir. Halîme, Hz. Peygamber'in süt annesi olmak ikramıyla birlikte sütünün taşıdığını ve evinin bereketlendiğini ifade eder. Beş yaşına kadar Hz. Peygamber'e süt anneliği yapan Halîme, ilerleyen yıllarda vuku bulan bir kıtlık döneminde, Hz. Hatice'den yardım istemiş ve bunun neticesinde kendisine kırk koyun ve bir deve hediye edilmiştir. Hz. Peygamber'in üçüncü süt annesi Ümmü Eymen Bereketü'l-Habeşiyye'dir. Hz. Peygamber'i altı yaşını doldurana kadar emziren Ümmü Eymen, emzirme tecrübesini şu şekilde aktarır: Ben Allah'ın resûlünü bir kere dahi aç, susuz ve ağlar hâlde görmedim. Sabah olduğu vakit zemzemden içer ve artık biz ne ikram edersek edelim, “Ben tokum.” diye cevap verirdi (İbnü'l-Cezerî 806: 3a-3b; 1431, 26).

viii. Züvvâcühü (şallallâhü 'aleyhi ve sellem) min Hâdîceti: Bu bölüm yine mukayese yapmaya imkân tanımayan bir başlığa sahiptir; zira Vesîletü'n-Necât'ta Hz. Peygamber'in eşleri yahut bizzat Hz. Hatice'nin ahlakı ve onların evlilikleriyle ilgili bir ifade yoktur. Esasen bu bölümde Hz. Hatice'nin ismi iki defa geçer. İlkinde Meysera'nın sahibesi (Gulâmu Meysera), diğerindeyse Hz. Peygamber'in ticaret sonrası Mekke'ye döndüğünde, onu iki meleğin kendisini gölgeler şeklinde görmesiyle ilgilidir. Ticarete gösterdiği ahlak ve etrafında halelenen olağanüstü durumlar, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile evlenmesine tesir etmiştir. Bölümde temel iki anlatı vardır. Bunların ilki, Hz. Peygamber'in ileride Hz. Hatice ile evlenmesine sebep teşkil eden Şam ticaret yolculuğudur. Bu yolculuğa Hz. Hatice'nin kölesi Meysera ile birlikte çıkan Hz. Peygamber, Busrâ bölgesine geldiğinde bir ağacın gölgesine oturur. Tam bu sırada Rahip Nastûra ile Meysera arasında bir diyalog geçer. Bazı sorular soran rahip -örneğin gözlerinde kızılık var mı o gölgede oturan kişinin gibi-, aldığı cevaplar üzerine gölgelikte dinlenen zatın ileride bir nebi olacağını haber verir. Diğer anlatı ise, Hz. Peygamber'in otuz beş yaşına tekabül eden bir dönemde, Kâbe sel sonucu yıkıma uğramasıyla ilgilidir. Belli tamiratlardan sonra Hacerü'l-Esved'in yerine konması meselesi gündeme gelir. Her kabile kendisini bu şerefe layık gördüğünden bir tartışma çıkar. İşin sonunda Kâbe'den ilk giren kişinin hakem olmasına karar verilir. Hz. Muhammed içeri girince, hepsi onun hakemliğine rıza gösterir. Çünkü o, kendi toplumu içerisinde “Emîn” vasfıyla namlanmış birisidir (İbnü'l-Cezerî 806: 3b; 1431: 27-28). Hülâsa ilk anlatı, “âyât” ya da “irhâsât”, ikinci anlatı ise “hulukihî” başlıklarına uygunluk göstermektedir.

ix. Bi'setühü ve İsrâ'ühü (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): Bölümün genel anlatısı İsrâ hadisesi üzerine kuruludur. Bi'set yani Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak seçilmesi hususu yalnızca ilk satırlarda kendine yer bulur. Vahiy ile rü'yâ-yı sâliha arasındaki ilişkiye temas eden İbnü'l-Cezerî, vahye dair ilk işaretlerin ve dahi vahyin kendisinin salih rüyalar ile başladığının altını çizer. Zaten onun gördüğü rüyalar, sabahın aydınlığı misali (ufki's-şubh) gerçekleşen hakikatlere dönüşmektedir. İlk vahyin inişi, yalnızlığın kendisine sevdirdiği bir zaman diliminde, Hirâ mağarasında bir vakittir görülen salih rüyaların deyim yerindeyse ete kemiğe bürünmesi şeklinde yorumlanabilir. Ardından İbnü'l-Cezerî, ilk Müslüman olan zevatı sıralar: Kadınlar içinde Hz. Hatice, çocuklar içinde Hz. Ali, yetişkinlerden ilk olarak Hz. Ebu Bekir vd. Bu konunun ardından İbnü'l-Cezerî, hem amcası Ebû Tâlib'in hem de ilk eşi Hz. Hatice'nin vefatları sebebiyle Hz. Peygamber'in gayetle mahzun geçirdiği bi'setin onuncu yılını ifade eden "Senetü'l-Hüzün" meselesini gündeme alır. Mezkûr kısım alaka düşünülüğünde, Vesîletü'n-Necât'la mukayese alanı bulmak pek mümkün değildir. Bu noktadan itibaren bölümün ikinci alt başlığı olan "İsrâ" hadisesine geçilir. İbnü'l-Cezerî, işin estetik ve belagat boyutuyla meşgul olmaz, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine (sîret) bağlı kalır. İsrâ ceset ile birlikte yani yalnızca ruhen değil; bedenen de gerçekleşen bir şeydir. Nübüvvetin 12. gecesinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya ve oradan da yedi kat göğe yükselerek devam eden bir yolculuk, ilahi bir ikramdır. Göğün katları aşılrken sırasıyla Hz. Âdem ve Yahyâ b. Zekeriyâ, ikinci katta İsa b. Meryem, üçüncü katta Yûsuf b. Ya'kûb, dördüncü katta İdrîs, beşinci katta Hârûn, altıncı katta Musa ve İbrahim. Bazı rivayetlerde İbrahim diğer bazılarında ise Musa peygamber yedinci katta zikrolunmuştur. Nihayetinde bu kutlu yolculuk, Sidretü'l-Müntehâ'da son bulur. Yolculuğun semerelerinden biri beş vakit namazın farz kılınmasıdır. Bölüm, İsrâ ve miracın tam olarak ne zaman gerçekleştiğine dair farklı nakillerle ve Hz. Peygamber'e inanmayanların yolculuğu sınamaları ile ilgili rivayetlerle tamamlanır (İbnü'l-Cezerî 806: 3b-4a; 1431: 28-30). Süleyman Çelebi'de vahyin başlangıcı meselesi yani bi'set, didaktik ve tarihsel bir anlatının ötesinde bir yerlerde ikamet eder. Çelebi öncelikle gül-bülbül ekseninde yeni bir dünya açar. Ardından vahiy meleğinin kokusunu duyan Hz. Peygamber'in ayak bastığı Hirâ dağına depreştirir:

"Hak gülşeninde ötti girü vahy bülbüli

Rahmet güliyle doldı bu gülzâr-ı Mustafâ

(...)

Cebraîl'ün kokusın alurdı ol

Vahy içün indüğünü bilürdi ol

(...)

Çün Hirâ dağma bastı ol kadem

Dağ debrendi kadem basduğı dem (Çelebi 1954: 112, 114, 115)"

Vesîletü'n-Necât'ın mi'râc bahri, mukayese ettiğimiz esere nispetle tamamen başka bir âlemde gezinir. Çelebi, Mi'râc hadisesini anlatmadan önce mecazi ve estetik bir alan oluşturur. Bu alanda güzellik, uyum ve öğretici birbirine harmanlanır. Akıl tavus kuşu olup fikir çölündeki cân yani rûh yaseminliğine dalar ve orada manadan müteşekkil göz alıcı kanatlarını çarparak cevelân eder. Mana kanatlarını birbirine vurdukça fikrin sûreti ve rengi görünür hâle gelir. Tavus kuşunun yani aklın ilk bakışta hedefi kendi güzelliğini göstermek gibi dursa da gerçek hedefi, mutlak güzellik sahibine yani Cemâl'e ulaşmaktır (Mermer 2022: 261). Bir Pazartesi Ümmü Hanî'nin evinden başlayan kutlu yolculuk, Cebraîl tarafından Burak'ın hazır edilmesiyle başlar. Burak'ın sırtından ilk inilen mekân Kudüs'tür. Hz. Peygamber, Mescid-i Aksâ'da bütün nebilerin ervaına imam olup iki rekât namaz kıldırır. Sonra nurdan bir merdivenle göğe doğru revan olunur. Gök ehliyle musahabe edip selamlaşır ikramlarını kabul eder. Gök ehli, Hz. Peygamber'in miracını kutlarlar. Ardından Hz. Peygamber'e bir armağan olarak namaz verilir. Göklere tırmana tırmana devam

eden seyahatin akabinde, Çelebi'nin ifadesiyle Hak Te'âlâ hazretine irer ve burada Cenab-ı Hak lafızsız, sessiz, harfsiz bir biçimde *Mustafâ'ya söyler* (Çelebi 1954: 116-120).

x. Hicretühü (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): Buradaki anlatı, ortalama bir siyer-i Nebî bilgisi dâhilindedir. Detay yoktur, kaba taslak hicret hikâyesi verilir. Hz. Peygamber nübüvvetinin 13. yılında, Medine'deki Müslüman ahalinin davet ve emanına binaen ashabına hicret için izin vermiştir. Ardından Cenâb-ı Hak, hicret için resulüne izin verir. Ona yol arkadaşı olarak Cibrîl vasıtasıyla Hz. Ebû Bekir'i tayin eder. İki arkadaş yola çıkar, Sevr mağarasında üç ya da daha fazla gün boyunca gizlenirler. Cenâb-ı Hak, bu iki dostun düşmanlarından korunması için örümceğe mağaranın ağzına ağ örmesini, iki yaban güvercinine de mağara girişine yumurtlamalarını emreder. Neden sonra iki dost mağaradan çıkıp genç bir devenin sırtında yola koyulurlar. Sürâka b. Mâlik, bu iki dosta taarruz eder. Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hak'a dua edince Sürâka'nın atının ayakları yere batar. Sürâka emân isteyip oradan ayrılır (İbnü'l-Cezerî 806: 4a; 1431: 30). Görüldüğü üzere, hikâyenin düğüm kısımları atlanarak direkt çözüm noktasına gidilmiştir. Hissî manada, ne mağaradaki iki dostun içine düştüğü zor durumdan ne Sürâka'nın pişmanlık getirmesinden ne de daima bu mağara hikâyesiyle birlikte zikredilen "Korkma! Allah bizimle beraberdir." mealindeki Tevbe suresinin 40. ayetinden dem vurulmaktadır (İbnü'l-Cezerî, 806, 4a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 30). Benzer bir biçimde Vesîletü'n-Necât'ın anlatısında da Hicret bahsi 5 beyitten ibarettir. Ne mağara, ne Hz. Ebu Bekir ne de başka bir detay söz konusudur:

*"Dahi bundan sonra ol Hayrî'l-Beşer
Mekke'den Hak emrile kıldı sefer*

Mekke'den hicret idüp gitti Resûl

Ol Medîne şehrine yetti Resûl (Çelebi 1954: 120)"

xi. en-Nebıyyü (şallallâhü 'aleyhi ve sellem) fi'l-Medîne: Hicret yıllarının işlendiği bu bölüm, yine mukayese yapmak için uygun bir zemine sahip değildir. Hz. Peygamber Rebî'u'l-âhir ayının sekizi yahut on ikisinde bir Pazartesi günü Medine'ye girmiştir. İbnü'l-Cezerî, hicret ayının Farsların kullandığı takvimde Tîr-mâh, Süryani takviminde Eylül ayına denk geldiğini ekler. Medine'de Hz. Peygamber'den işitilen ilk ifade "Selamı yayınız. Yemek yediriniz. Akrabalarınızı kollayınız. İnsanlar uykuya daldıkları vakit siz geceleri namaz kılınız. Cennete esenlikle giriniz." Bu noktadan itibaren müellif, sırasıyla hicret senelerinde meydana gelen önemli hadiseleri sıralar. Mukîmin namazına iki rekat eklenmesi (şalâtü'l-hazır), Mescid-i Nebevî'nin inşası, ezanın şeklinin Abdullâh b. Zeyd el-Ensârî'nin salih rüyasının izinde belirlenmesi, şer'î nisap miktarı dâhilinde zekatın farz kılınması, cihadın farz kılınması, kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a çevrilmesi, Ramazan orucunun ve fitrın farz kılınması, içkinin haram kılınması, Hz. Hasan ve sonra Hz. Hüseyin'in doğumları, hac ve umrenin Allah rızası için tamamlanmasını emreden Bakara suresi 196. ayetin (tetmîm ayeti) inmesi, korkulu hâllerde ve tehlike durumunda farz namazların bir imam arkasında nöbetleşe kılınan salâtü'l-havfin/ korku namazının (Şulul, 2003, 625) farz kılınması, Hudeybiye gazvesi, Bîat-ı Rıdvân, Hudeybiye Antlaşması'ndan bir yıl sonra gerçekleşen ve hicret sonrası Müslümanların toplu bir biçimde ilk olarak Kabe'de ibadet etmelerine vesile olan umretü'l-kazâ (kaza umresi), Mekke'nin fethi, Kabe'deki yetmiş putun devrilmesi, hacın farz kılınması şeklinde bir sıralamayla hicret yılları hülasa edilmiştir (İbnü'l-Cezerî 806: 4a-4b; 1431: 31-33).

xii. Haccuhü ve Vefâtühü (şallallâhü 'aleyhi ve sellem): Bu bölümün yalnızca vefât-ı Nebî kısmı, iki eseri karşılaştırmak için uygun zemine sahiptir. İbnü'l-Cezerî, Hz. Peygamber'in ilk (=Haccetü'l-İslâm) ve son (=Haccetü'l-Vedâ'/Vedâ Haccı) haccı için hicretin onuncu yılında, yetmiş yahut yüz bin sahabeyle birlikte, Zi'l-ka'de ayında Medine'den yola çıktığını aktarır. İlk alt başlıkta verilen bilgiler bununla sınırlıdır. İkinci alt başlık olan vefat kısmında da sade yollu bir

anlatım ve detaysız bir bilgilendirme söz konusudur. Hicretin on birinci senesi Safer ayının Çarşamba günü, Hz. Peygamber'in rahatsızlığı baş gösterir. Yüksek ateş ve şiddetli baş ağrısı Hz. Peygamber'i yatağından kalkmasına mâni olur. Namaza gidemeyecek duruma geldiğinden Hz. Ebu Bekir'e namazları kıldırmasını emreder. Cuma günü ağrılar hiç azalmadan devam eder. Pazartesi günü, şiddetli ağrılar sebebiyle baygınlık geçirir. Pazar (Yevmü'l-ehad) gününe gelindiğinde Hz. Habîb-i Ekrem'in ağrıları daha da şiddetli hâle gelir ve görüş birliği olduğu üzere hicretin on ikinci senesi Pazartesi günü, güneş öğle vaktini aştığında yahut kuşluk vaktinden hayli sonra 63 yaşındayken Cenâb-ı Hakk'a vasil olur. Allah'ın rahmeti ve selamı, onun ve ailesinin üzerine olsun (İbnü'l-Cezerî 806: 4b; 1431: 33). Vesîletü'n-Necât'ta Hz. Peygamber'in Veda Haccı'yla ilgili bir bölüm yoktur. Diğer taraftan hastalanması ve vefatıyla ilgili kısım, İbnü'l-Cezerî'nin metnine göre çok daha detaylı bir anlatıma sahiptir. Anlatının doğası sebebiyle metnin lirik dili buralarda daha yoğun bir biçimde hissedilir. Zaten Mevlid'in vilâdet-mî'râc-vefât kısımları, metni ikame eden bir sacayağı olarak düşünülebilir. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber'in altmış üç yaşına ermesi, Dost'a ulaşmaklığın da yakın olduğu, Padişah dergâhına erdiği bir zamanı belgeler. Elbette önce bir hastalanma/maraz dönemi söz konusudur. Bir Çarşamba günü eşlerinden Meymûne'nin evine vardığında Hz. Peygamber'i bir hastalık tutar. Bu hastalık Hz. Peygamber'i zayıflatır ve cism-i latifini ateşlere salar. Hastalık Hz. Peygamber'i o kadar zayıf düşürür ki namaz için ayakta durmaya derman bulamaz (Çelebi 1954: 129-130). Hz. Ebû Bekir'i yerine imamlik yapması için görevlendirir:

"Çün işittiler sahâbî bu sözi

Her birinün yaş ile doldı gözi

İçlerinden koptı feryâd ile âh

Gökte ol ahtan tutuldu şems ü mâh (Çelebi 1954: 130)"

Hz. Ebû Bekir imametinde kılınan namazda mescit, sahabenin kucaklaşıp ağlaşmasına sahne olur. Öyle ki imamlik yapan Hz. Ebû Bekir, ağlamaktan kendini alıkoyamadığı için Hz. Ömer'e imamlik yapmasını teklif etmek zorunda kalır. Fakat Hz. Peygamber'in emrinin çiğnenmesi kabul edilemez olduğundan kendini toparlayıp namazı yine de Hz. Ebû Bekir kıldırır. Hz. Peygamber duyduğu ağlaşmalar yüzünden koltuğuna girenlerle birlikte zorla da olsa mescide götürülür. Sahabe onu görünce tekrar ağlamaya başlarlar. Tam bu sırada Cebrâîl gelir ve Celîl olan Allah'ın selamını getirir ve Cenâb-ı Hak'tan bir isteği olup olmadığını sorar. Cevap çok açıktır:

"Ümmetümi dilerim Hak'dan didi

Dileğüm Hak'dan budur çoktan didi

Ümmetümdür kaygum u gusse hemîn

Yimezem ümmetten ayruğum gamın (Çelebi 1954: 132)"

Hz. Peygamber'in isteği ve arzusu kabul olunur. Cenâb-ı Hak lutfuyla ümmetinin günahlarının zaten bağışlandığı bildirir. *Yazuklu ümmetinin bağışlandığını işiten Hz. Peygamber, diğer peygamberler gibi nefsi vâ nefsi (nefsim, ah kendim) demek yerine ümmetâ vâ ümmetâ (ümmetim ah ümmetim) demesinin karşılığını böylece almış olur. Cebrâîl tekrar görüldüğünde üzerinde kara bir elbise vardır. Yere son defa indiğini ve vahiy için inmediğini bildirdiği anda, Azrail Cenâb-ı Hakk'ın emriyle oraya gelir ve Hz. Peygamber'i selamlar. Ruhunu kabz için mi geldiğini soran Hz. Peygamber, beklediği cevabı alır. Eğer icazet verirsen kabz-ı rûh idem, vermezsen hod girü dönem gidem diyen Azrail'e, emr-i Hakk'ı cân ile kabul ettiğini bildirir (Çelebi 1954: 132-135). Eserin büyük mesajı, Müslümanın özellikle Müslüman Türk'ün dine bağlanma*

biçiminin ancak Hz. Peygamber'i sevmek ve anlamak yoluyla mümkün olabileceği gerçeğiyle anlam bulur. Bu gerçeklik, vefât-ı Nebî kısmında bir kere daha hatırlatılır:

"Hem didi eshâba ol Hayrî'l-enâm

Ümmetüme kılasız benden selâm

(...)

Cehd ide bir sünnetüm terk itmeye

Doğru yolu koyup eğri gitmeye

(...)

Bencileyin olalar Hakk'a mutî'

Tâ bulara yarın olam ben şefî' " (Çelebi 1954: 135)

xiii. Faşlün fî şıfatihî (şallallahü 'aleyhi ve sellem): Bölüm tarzı itibarıyla bir hilye yahut şemail vasfı gösterir. İbnü'l-Cezerî'nin anlatısı salat u selamın ardından bir övgü cümlesiyle başlar ve hemen bir Şemâil-i Nebî'ye dönüşür. Hz. Peygamber, huyu ve tabiatı itibarıyla insanların en faziletlisi, zatı itibarıyla da en güzeldir. *Yüzü parlak nurlu*, boyu orta ve itidal üzere, duruşu heybetli, teni hafif kırmızıya çalan pembe-beyaz renginde, kaşları uzun, ince ve yay gibi, *dişleri parlak beyaz ve araları hafif açık*, ağız kuvvetine ve cesaretine delalet edecek biçimde azametli, yüzü değirmi ve hafif dolgunca, gözleri kara ve gözünün akında ise bir kızılık vardır. Hz. Peygamber'in omuz başları, kemikleri iri ve gösterişli, omuz arası geniş, burnu ince ve uzunluğu orta derecede, ayakları ve başı heybetli, göğsünden göbeğine inen ince bir kıl şeridinden başkaca da tüyü yoktur. *Onun iki kürek kemiği arasında peygamberlik mührü vardı. Yürüdüğü zaman vücudundan yayılan ter kokusu, benzeri olmayan misk gibiydi* (İbnü'l-Cezerî 806: 4b-5a; 1431: 34-36). Hz. Peygamber'in dişleri, nübüvvet mührü, terinin rayihası ve yüzünün güzelliği Vesîletü'n-Necât'ta da yer bulur:

İncü dişleri şu'andan gice

İğne düşse bulunurı ey hoca

(...)

Hem nübüvvet mühr'anun zahrında'dı

Halkı ol mühr ile Hakk'a ündedi

(...)

Terlese güller olurdu her teri

Hoş dererlerdi terinden gülleri

Tal'atı meymûm idi vü meh-cebîn

Harmen-i hüsninde Yûsuf hûşe-çîn (Çelebi 1954: 114-115, 121)

İki eserin anlatım tarzı ve bakış açılarındaki farka bir delalet açısından şunu da eklemek yerinde olacaktır. İbnü'l-Cezerî, şemâil mantığı çerçevesinde Hz. Peygamber'in burnunun ince ve nazik oluşundan bahsederken Süleyman Çelebi, kendi ifadesiyle ol mübârek burnun adeta vahyin kokusunu aldığını ifade eder:

"İşidün hem ol mübârek burnunun

Mu'cize nicedür anda hem görün

(...)

Cebraîl'ün kokusın alurdu ol

Vahy için indüğünü bilürdi ol (Çelebi 1954: 114)''

xiv. Faşlün fî huluḳihî ve şiyemihî (şallallahü 'aleyhi ve sellem): Bölüm, geneli itibarıyla Vesîletü'n-Necât ile mukayese edilebilecek bir anlatıya sahiptir fakat bu benzerliğin bir kısmının medhin doğasından kaynaklandığının altını çizmek gerekir. *Arfü't-Tarîf* Hz. Aişe'nin "O'nun ahlakı Kur'ân idi." nakliyle başlar ve devamında, Hz. Ali'den, Enes b. Mâlik'ten, Ebû Hüreyre'den yapılan aktarımlarla Hz. Peygamber'in cesareti, fazileti, hilmi, hayâsı, diğer insanlara üstün gelen özelliklerini dile getirilir. Öne çıkan rivayetlerin bazıları şöyledir: Şu dört özelliği/fazileti insanlar içinde en üstün seviyededir: İyilikseverlik, cesaret, kesret-i cimâ' ve kuvvet. Hz. Aişe, onun üstün hayâsı sebebiyle hiç kimsenin yüzüne gözlerini dikmediğini, böyle bir şeye şahadet etmediğini dile getirmiştir. Hz. Peygamber, azap değil rahmet için gönderildiğinden Taif'te olduğu gibi, inanmayanların günahları yüzünden kahrolmalarına gönlü rıza göstermeyen bir merhamet abidesidir. Tevazu sahibidir; zengin olsun fakir olsun insanların davetine icabet etmiştir. Yoksulları sevmiş, onları asla tahkir etmemiştir. O bazı günler açlıktan karnına taş bağlardı, zikri çok, lağvi yok denecek kadar azdı. Namazı uzun kılar fakat hutbeyi kısa keserdi. Güzel hoş olanı sever, kerih olanlardan uzak dururdu. Şeref sahibi insanlarla ülfet eder, fazilet sahibi insanlara ikramda bulunurdu. Helal dairesinde oyunlara ve oyun oynamaya karşı tiksintiyle yaklaşmaz, onları mübah görürdü. İnsanlarla şakalaşırdu. Kendisinden hak sözün dışında hiçbir söz duyulmazdı (İbnü'l-Cezerî 806: 5a; 1431: 36-39). Vesîletü'n-Necât merkezinde baktığımızda, anlatının örtüştüğü bazı yerler şöyledir:

"Hem dahi Kur'ân'da öğdi ol Kerîm

Didi kim sensin alâ hulkin azîm

(...)

Bahr-i ilm ü hilm ü kân-ı cûd idi

Her sa'âdet anda hem mevcûd idi

Gice gündüz âdeti tâat idi

Anun için seyyid-i sâdât idi

Hil'atı Hak'dan anun levlâk idi

Gill u gışdan kalbi gâyet pâk idi

(...)

Gönli alçağdı vü kadri celîl

Sözleri şîrin cemâli key cemîl

(...)

Hem tevâzu'la kanâattı işi

Arpadandı etmeği vü hem aşı

Hilm ile her sözi halka dir idi

Yermez idi her ta'âmı yir idi

(...)

Fi'l ü söz ile kişi incitmedi

Hak buyurmaduğu işi itmedi" (Çelebi 1954: 121-122)

xv. Faşlün fî zikri şey'in min mu'cizâtihi (şallallahü 'aleyhi ve sellem): Bu bölümde iki eseri mukayese için bazı uygun parçalar vardır. İbnü'l-Cezerî'nin bu bölümdeki aktarımları özetle şu şekildedir: Hz. Peygamber'in mucizeleri başlığında ilk zikredilen elbette onun en büyük mucizesi kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm'dir. İnsanları ve cinleri aciz bırakan bu Kitâb-ı Mübîn, inananlar tarafından gece gündüz tilavet olunmakta, idrak edilmektedir. Bütün resullerin mucizeleri kendi ölümleriyle kesilmiş olduğu hâlde, Hz. Peygamber'in bu en büyük mucizesi hâlâ etkisini sürdürmektedir. Kur'ân'ın da işaret/nutk ettiği gibi ayı ikiye bölmüş, kertenkeleyi konuşturmuştur. Şam, Yemen, Mülk-i Kısra ve Rum'un fetholunup hazinelerinin ümmeti tarafından Allah yolunda infak edileceğini, İslâm ordularının doğuda ve batıda yayılacağını yani bu bölgelerin ümmet için bir fetih alanı olduğunu, gaybi mucize kabilinden haber vermiştir. Sahibinin izni olmadan kesilen koyunun dile gelip bunu kendisine haber vermesi, yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Osman var iken dağın hareketlenmesi ve Hz. Peygamber'in sözüyle sükun bulması, 1300 kişinin Hudeybiye'de parmakları arasından akan suyu içip abdest almaları, avucuna aldığı taşların tespîh etmesi ve yediği lokmaların tespîhini duyması, sahibinin zulmünü dile getiren deveye deva olması, bir kurtun risaletine şehadet etmesi, bir ağacın Hz. Peygamber uyurken yanına gelip selam vermesi, kuraklık yıllarının birinde Cuma hutbesi verirken ashabın yakınması üzerine Cenâb-ı Hak'a iltica edince havanın bulutlanıp diğer Cuma'ya kadar yağmur yağması, Hendek Savaşı zamanında bir somun arpa ekmeğiyle 80 sahabeyi doyurması vd. şeklinde sıralanabilir (İbnü'l-Cezerî 806: 5a-6a; 1431: 39-42). Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, hissî, aklî, gaybî, haberî tarzda mucizeler bağlamında, İbnü'l-Cezerî'nin 'Arfü't-Ta'rif'i kadar uzun bir listeye sahip değilse de iki eser arasında bazı ortak noktalar söz konusudur. Bunlar, ayın yarılanması (şakku'l-kamer), parmaklarından su akıtması mucizeleri, avucunda dile gelen taşlar, yürüyen ve secdeye kapanan ağaçlar, dile gelip sahibini şikâyet eden deva bulan deve olarak sıralanabilir:

"Çün işâret kıldı ol mahbûb-ı Hak

Parmağıyla gökde ay oldu dü şak

(...)

Parmağundan çeşmeler akıttı hem

İçti andan cümle-i hayl ü haşem

(...)

Söyledi avcunda taşa geldi taş

Taş değülsem aşka gel sen dahi taş

Hem ağaçlar kıldılar ana sücûd

Oldılar haklığma cümle şühûd

Çün şikâyet kıldı ıssından deve

Mustafâ'dan oldu derdine devâ" (Çelebi 1954: 115)

Sonuç

Eserlerin kaynakçasını keşfe yahut anlamaya dönük çalışmalar, tarihi kurmanın bir yolu olarak görülen metin tespiti ve neşrinin sıhhatine direkt etki eden hassasiyetlerdir. Özellikle kurucu, zemin, kök metinler tavsifiyle dile getirilen eserler için bu hassasiyet, adeta elzem bir metodoloji olarak belirir. Zira kaynakça mihverinde kalmakla birlikte mukayeseye dayalı yapılan çalışmalarda, mezkûr tespitin keyfiyeti okuyucuyu daha doğru bir anlam zeminine taşıyacaktır. En azından böyle olması ümit edilir. Mevlid'in Kaynakçasında Yeni Bir Eserin İmkânı: 'Arfü't-Ta'rîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf li'bni'l-Cezerî isimli çalışmamız bağlamında iki müellifin ve eserlerinin kesişim noktaları yahut birinin diğerine etkisi hususunda tespitlerimiz şu şekilde hülasa edilebilir:

1. İbnü'l-Cezerî ile Süleyman Çelebi'nin siyasi tarih bağlamında kesişim kümesi, Yıldırım Bayezid dönemindeki Niğbolu ve Ankara Savaşları olarak tanımlanabilir. Çelebi doğal olarak Bursa'da kalmaya devam eder fakat İbnü'l-Cezerî için Keş'te yeni bir hayat başlar.
2. Bursa'ya Emir Süleyman'ın hükümferma olduğu (1403-1411) zaman aralığında *Mevlid* diye şöhret bulan *Vesîletü'n-Necât* 1409 yahut 1410 yılında yazılır. İbnü'l-Cezerî'nin ilgili eserinin telif tarihi tam olarak kesinleştirilemese de Timur'un onu götürdüğü Keş'te yazılmış olma ihtimali yüksektir. Müellif hattından 1403 yılında yapılan istinsah da bu zannı güçlendirecek niteliktedir.
3. Mevlid'in kurucu rolü, Osmanlı'nın ikinci kurucusu kabul edilen Çelebi Mehmed'inkine benzetilebilir. Bir yıkımın ardından nasıl ki devletin temelleri Çelebi Mehmed tarafından yeniden atılmış ve modern zamanlara kadar köklerini uzatabilmişse, *Mevlid* de coğrafyasının kendisine yüklediği rolü bihakkın ifa etmiş ve günümüze kadar kıymetini muhafaza etmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin metni ise onun elliye aşan ve çoğunluğu kıraat ilmi dairesinde değerlendirilen eserleri içerisinde, velûd bir müellifin siyer alanındaki bir eseri olmakla sınırlıdır. Bununla birlikte hâlâ devam eden bir gelenek olarak farklı İslam ülkelerinde okutuluyor olması, mevlid gecelerinde elden ele dolaşması onun kültürel etkisinin devam ettiğini belgeler. Her iki eser de belli bir nağmeyle okunur ve bahir aralarında salat u selâm edilir.
4. Süleyman Çelebi için hayatın başlangıcı da sonu da Bursa ve Osmanlı siyasasıdır. Oysa İbnü'l-Cezerî Dimaşk'tan Hicaz'a, İsfahan'dan Keş'e, İskenderiyye'den Rum'a, Yemen'den Bursa'ya Mısır'dan Kudüs'e, Buhara'ya, Semerkant'a, İsfahan ve Şiraz'a seyahat pergelini açmış bir âlimdir. Sadece ders almaz, gittiği yerlerde dersler verir.
5. Bazı kayıtlarda *Mevlidü'n-Nebî*, *Vilâdetü Nebî* yahut *el-Mevlidü'l-Kebîr* şeklinde anılan eser, tespitlerimize göre 'Arfü't-Ta'rîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf' eserinden başkası değil gibi gözükmektedir. Bununla ilgili detaylar makalemizde verilmiştir.
6. İki esere, kaynakçaları itibarıyla baktığımızda İbnü'l-Cezerî'nin daha geniş bir skalaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Süleyman Çelebi'de Kadı Darir, kısmen Ahmedî, Âşık Paşa gibi bir küme varken İbnü'l-Cezerî; Hassân b. Sâbit'ten Taberânî'ye, İbnü'l-Cezzâr'dan Makdisî'ye, Hâkim en-Nisâbûrî'den Ebû Nuaym el-İsfahânî'ye vd. uzayan kaynakçasıyla geniş bir alanı tarar. Elbette bu özelliği, mensur bir siyer olmasının doğal bir sonucudur.
7. İbnü'l-Cezerî'nin Mevlid'i, Süleyman Çelebi'ninkine nispetle didaktik ve daha detaycıdır. Hz. Peygamber'in övülmesi kadar bir hayat hikâyesinin tarihsel anlatısı da değerlidir. Örneğin nesep silsesi bağlamında 'Arfü't-Ta'rîf, iki farklı metotla bir soy ağacı ortaya koyar. İlk zincir Hz. Adnan'dan başlayıp Meâd, Nizar, Mudarr, Kinâne vd. derken Abdülmuttalib'e ve Hz. Peygamber'e ulaşır. Diğer zincirde Hz. Âdem'den Hz. Adnan'a oradan Hz. İbrahim ve İsmail yoluyla Hz. Peygamber'e doğru bir çizgi çeker. Bu ikinci dizilimin ihtilafı olduğunu belirtir. *Vesîletü'n-Necât* da ise bir nesep silsesisi takdiminden ziyade Hakk'ın nurunun peygamberler yoluyla Hz. Muhammed'e intikali esastır.

8. *İrhâsât* yahut âyâtü mevlidihî/vilâdet bahsinde dile getirilen olağanüstü hadiseler İbnü'l-Cezerî için tarihin bir parçası ve detaylandırılıp delillendirilmesi gereken meseleler olarak önümüze çıkar. Oysa Çelebi'nin mesnevisinde zikredilen olağanüstü hadiseler, tarihsel detay aşılarak estetik bir çerçevede aktarılır.
9. Vahyin başlangıcı, İsrâ ve Mi'râc bahsinde İbnü'l-Cezerî için estetik ve belagat boyutuyla meşgul olmaz, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine (sîret) bağlı kalır. Süleyman Çelebi'de vahyin başlangıcı meselesi, didaktik ve tarihsel bir anlatının ötesinde bir yerlerde ikamet eder. Öncelikle gül-bülbül ekseninde yeni bir dünya açar. Ardından vahiy meleğinin kokusunu duyan Hz. Peygamber'in ayak bastığı Hirâ dağına depreştirir. Mi'râc ise başlı başına müstakil bir evren gibidir.

Diğer bazı başlıklarda olduğu üzere, *Vefâtühü/Vefât-ı Nebî* kısmı da iki eserin farklı nazar biçimlerini göstermek açısından kıymetlidir. İbnü'l-Cezerî'de sade yollu bir anlatım ve detaysız bir bilgilendirme söz konusudur. Hicretin on birinci senesi Safer ayının Çarşamba günü, Hz. Peygamber'in rahatsızlığı baş gösterir. Pazar (Yevmü'l-ehad) gününe gelindiğinde Hz. Peygamber'in ağrıları daha da şiddetli hâle gelir ve görüş birliği olduğu üzere hicretin on ikinci senesi Pazartesi günü 63 yaşındayken Cenâb-ı Hakk'a vasil olur. Vesiletü'n-Necât'ta Hz. Peygamber'in altmış üç yaşına ermesi, Dost'a ulaşmaklığın da yakın olduğu, Padişah dergâhına erdiği bir zamanı belgeler.

Kaynakça

- ALGÜL, Hüseyin ve AZAMAT Nihat (1995), "Emîr Sultan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: TDV Yayınları, XI, 146-148.
- ALTIKULAÇ, Tayyar (1999), "İbnü'l-Cezerî", DİA, İstanbul: TDV Yayınları, XX, 551-557.
- BİRİŞİK, Abdülhamit (2002), "Kıraat", DİA, Ankara: TDV Yayınları, XXV, 425-432.
- ÇELEBİ, Süleyman (1954), *Vesiletü'n-Necât Mevlid*, Haz. Ahmed Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÇETİN, Osman (2010), "Süleyman Çelebi Döneminde Siyasi Hayat", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TDV Yayınları, 149-162.
- HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh (1965), *Mu'cemü'l-büldan*, (VIII cilt), Tahran: Mektebetü'l-Esedî.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed (1433/2012), *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, Nşr. Ahmed er-Ruveysî, Beyrut: Dâru'l-Me'sûr.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed (1403/1982), *Gayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l-Kurrâ = Gayetü'n-Nihaye fi Esmâ'i Ricali'l-Kıraa uli'r-Rivaye ve'd-Diraye*, (IV cilt), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed (1431/2010), 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif, Muh. Muhammed Ebi'l-Hayr el-Mülakkî, Tanca el-Mağrib: Dâru'l-Hadîsi'l-Kettâniyye.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed (Yazma) (806/1403), *Mevlidü'n-Nebî*, Müstensih: Hacı Ali b. Hüseyin et-Târimî, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Laleli Bölümü No: 2063/2.
- KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (1416), *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, (III cilt), Nşr. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- KÖKSAL, M. Fatih ve KÜTÜK, Rifat (2022), "Vesiletü'n-Necât'ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXVIII, 393-430.

- MERMER, Kenan (2022), "Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid'in (Vesiletü'n-Necât) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilirliği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, LXIII/1, 247-273.
- ÖZKAN, Mustafa (2018), "İbnü'l-Cezerî'nin İlmî Kişiliğinin Oluşmasında Bir Faktör Olarak Dönemin İlmî Geleneği", Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara: TDV Yayınları, 97-106.
- ÖZKAN, Mustafa (2016), "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VII, 23-41.
- BAĞDATLI İSMAIL PAŞA (1955), Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin, (II cilt), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SEHÂVÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân (1355), ed-Dav'ü'l-Lâmi [li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'], (XII cilt), Beyrut: Dâru'l-Cil.
- SÜYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahmân (1483), Tabakâtu'l-Huffâz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ŞULUL, Kasım (2003), İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi: (Tahlil ve Tenkit), 4. Basım, İstanbul: İnsan Yayınları.
- TERGİP, Ayhan (2010), Bâkî'nin Meâlîmü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin- Sözlük), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- ÜNVER, İsmail (1977), "Ahmedî'nin İskender-Nâmesindeki Mevlid Bölümü", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [TDAYB Belleten], XXV, 355-411.

EK1: Süleymaniye YEK, Laleli 2063/2 numaralı mecmuada 'Arfu't-Ta'rîf'in temmet kaydından önce aktarılan mevlid kasidesi

(Ahyā rebī'a'l-ḳalbi şehru'l-mevlidi / Külle'l-enāmi bi-zikri mevlidi Aḫmedi)

أَخِي رَبِيعَ الْقَلْبِ
 شَهْرُ الْمَوْلِدِ كُلِّ الْأَنَامِ بِذِكْرِ مَوْلِدِ أَحْمَدِ بَارَكَ بَوْلِدُهُ الشَّرِيفِ بِشَائِرِ، وَحَوَارِي الْعَادَاتِ لَيْلَةَ مَوْلِدِ، شَرَفَ الزَّمَانِ
 وَأَهْلَهُ بِوُجُودِهِ، شَرَفًا تَرُوحُ عَلَى الزَّمَانِ وَيَقْتَدِرُ، وَأَيُّ وَلِيٍّ لِلْجَهْلِ قَدْ حَجَّبَ الرَّهْدُ، وَبَدَأَ الصَّبَاحَ بِنُورِ الْمُتَوَقِّدِ،
 فَهَدَى ضَلَالَ الْخَائِرِينَ بِنُورِهِ، حَتَّى اسْتَبَانَ عِنَادُ مَنْ لَمْ يَتَّيَّدِ، أَنْزَلْنَا صَبْلَ الرَّشَادِ وَلَمْ نَبْدَعْ، مِنْهَا سَبِيلًا
 فَهَوَا كَرَمَ مَرْيَتِهِ، قَدَّمَ فِينَا جَدَّ عَلِيمٍ رَاحِيٍّ، عَذْبًا لَذِيذِ الْوَرْدِ سَهْلِ الْمَوَدِّ، آيَاتُهُ الْمُعْجَزَاتُ كَثِيرَةٌ، شَهِدَتْ
 بِصِحَّتِهَا عُقُولَ الْحَسَدِ، الْبَدْرُ شَقَّ بِأَنْوَارِهِ وَالْقَمَرُ إِذْ، غَرَبَتْ لَهُ رُودَتْ بِقَيْدِ تَرَدُّدِ، وَالْوَحْشُ وَالْإِشْجَارُ قَدْ
 سَجَدَتْ لَهُ وَعَلَيْهِ قَدْ سَلَّمَ بَعْدَ شَهِدِ، وَبَيْنَ اللَّيْسِ سَقَى وَأَطْعَمَ جَيْشَهُ حَتَّى الْتَفَوُا وَيَسِيرُهُ لَمْ يَنْفِذِ، وَ
 سَرَى وَقَدْ اسْرَكَ بِهِ لِنَجَاتِهِ، يَقْظَانُ مُسْطَبًا أَعَالَى الْفَوْقِ، وَعَلَا عَلَى الْأَفْدَالِ وَالْأَمْثَالِ فِي، سَرَاهِ نَشِيدِ
 ثُمَّ مَالَهُ نَشِيدِ، وَلَمْ يَدِكْ أَفْئَاسِهِ مَعَ رَبِّهِ، مَا نَشِئْتُ مِنْ قُرْبٍ وَلَذَّةِ شَهِدِ، وَلَهُ الْوَسِيلَةُ وَالْفَضِيلَةُ وَالْعُلَى
 وَمَقَامُهُ الْمُحْمَدُ يَوْمَ الْمُوعِدِ، أَوْصَانُهُ مَا يَنْتَهَى تَعْدَادُهَا، فَالْمَدْحُ يَقْصُرُ عَنْ بُلُوغِ الْقَصْدِ، فَعَلِيمٌ بِمَا كَلَّمَ وَقَتِ
 كَرَامَاتِ، أَرْكَ الصَّلَاةَ مَعَ السَّلَامِ السَّرْمِدِ، وَعَلَى صَحَابَتِهِ الْكِرَامِ وَالْإِدِ، وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ تَحْيِيرِ فَاجْهَدِ،
 هَذَا سَمَاعُ حَدِيثِ مَوْلِدِهِ أَنْتَهَى، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّنِ الْمُسْعِدِ، بِرُكَاةِ نَزْوِيهَا فِي هَذِهِ،
 الدُّنْيَا الصَّالِحِ وَالشَّفَاعَةِ فِي عَدُوِّ، يَا رَبَّنَا اصْلِحْ سَرِيرَتَنَا وَسِيرَتَنَا، بِأَسْرَارِ النَّبِيِّ
 مُحَمَّدٍ، وَاعْفُزْنَا وَأَرْحَمْنَا، وَوَقِّفْنَا وَجَدًّا، وَالطُّفَّ وَالرَّهْمَنَا الرَّشَادِ وَتَسَدِّ،

EK2: 'Arfu't-Ta'rîf'in Laleli 2063/2 numaralı mecmuadaki temmet kaydı

كتبت هذه النسخة من نسخة نسخة كتبت من اصلها وكتبها مؤلفها محمد بن الجوزي
 في يوم السبت الحادي عشر من شهر ربيع الاول سنة ست وثمانمائة بمدينه كنف
 المحروسة من ما وراء النهر جمع الله شمله حرمه العبد المحتاج علي بن حسين
 الحاج الطارح
 ١٠٦١
 تمت النسخة المباركة من عينه عن يد اضعف العباد المحتاج الى رحمة الرهاد كتبت من يد
 الشمال ويد اليمن مشلولاً
 ٢